

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-106>

УДК 33:314:355.01 (477)

ДЕМОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

DEMOGRAPHIC CONSEQUENCES OF RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION AS A THREAT ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Лісовська Олена Леонідівнакандидат економічних наук, доцент,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2272-3053>**Lisovska Olena**

National Academy of the Security Service of Ukraine

Стаття присвячена дослідженню впливу демографічних факторів на економічну безпеку України в умовах повномасштабної російської агресії, виявлення ключових викликів і ризиків, пов'язаних зі зміною демографічної структури, міграційними процесами та старінням населення. Визначено основні аспекти впливу російської агресії на демографічну ситуацію в Україні, у т.ч. на чисельність, розміщення, природний та механічний рух населення. Проаналізовано наслідки впливу зменшення чисельності економічно активного населення на економіку України в різночасовій перспективі. Досліджено трансформацію національного ринку праці в умовах повномасштабної війни, зміни у попиту й пропозиції, відтворенні робочої сили, напрями вирішення проблеми нестачі трудових ресурсів у період повоєнного відновлення. Розроблено рекомендації щодо можливого подолання негативних демографічних впливів на стан економічної безпеки України та її складових.

Ключові слова: російська агресія, повномасштабна війна, демографічні втрати, економічна безпека, загрози економічній безпеці, чисельність населення, трудові ресурси, міграція, біженці, валовий внутрішній продукт, державний борг, міжнародна допомога.

The article is devoted to the study of the impact of demographic factors on the economic security of Ukraine in the context of full-scale russian aggression, identifying of key challenges and risks associated with changing demographic structure, migration processes and population ageing. The author identifies the main aspects of the impact of russian aggression on the demographic situation in Ukraine, including the size of the population, the number and quality of labour resources. The author notes the decline in fertility to the lowest levels in the world. The gender and age structure of external migrants, as well as the geography of migration flows, are determined. The consequences of the impact of the decline in the number of economically active population on the economy of Ukraine in different time perspectives are analysed. The transformation of the national labour market in the context of a full-scale war, changes in supply and demand, reproduction of labour force, and ways of solving the problem of labour shortage in the period of post-war recovery are studied. The article analyses the consequences of the war's impact on the general state and individual components of Ukraine's economic security in the short and long term. The main threats of these consequences are identified. In particular, the author identifies possible threats to the country's economic potential, economic growth dynamics, and the ability to quickly restore the economy. The dynamics of nominal and real GDP of Ukraine for the period 2022–2024 were analyzed. The consequences of the structural deformation of GDP by final use in the first three years of war are defined. The author assesses the compensatory role of international financial assistance to Ukraine during the war. Statistical data on the growth of Ukraine's debt obligations and the cost of servicing it are analysed. The necessity of possible sources to overcome the labour shortage in the period of economic recovery is substantiated. Recommendations on how to overcome the negative demographic impact on economic security of Ukraine and its components are elaborated.

Keywords: russian aggression, full-scale war, demographic losses, economic security, threats to economic security, population, labour force, migration, refugees, gross domestic product, public debt, international assistance.

Постановка проблеми Повномасштабне російське вторгнення стало найбільшим викликом існуванню України і українського

народу. Воно завдало небачених жертв і руйнувань населенню, економіці і природі країни. Серед них найбільш масштабними, трагіч-

ними є втрати, завдані людському капіталу. Саме вони становлять найбільшу загрозу для національної безпеки держави в цілому, та для її найважливішої складової – економічної безпеки, зокрема. Між тим, саме народ України є головним чинником, який потенційно здатний забезпечити економічну безпеку держави та перехід країни до моделі сталого (збалансованого) розвитку [5, с. 133].

Відтак проблема подолання наслідків негативних змін в демографічній сфері для економіки країни та забезпечення її економічної безпеки є вкрай актуальною та потребує широкого наукового опрацювання. Цим зумовлена предметне поле досліджень, результати яких викладені у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні питанням, пов'язаним з проблемами в демографічній сфері, а також їх впливом на економічну безпеку, традиційно приділялась значна увага представників різних галузей наукового знання – економістів, соціологів, географів та інших. Однією з причин цього були трагічні втрати українського населення країни за часів СРСР, а також, значні негативні процеси і тенденції в динаміці природного руху населення, що спостерігалися з дев'яностих років ХХ століття.

Серед значущих напрямів досліджень: демографічний вимір організованих злочинною московською владою Голодоморів в Україні (О. М. Гладун [4], О. П. Рудницький [7]); наслідки та тенденції демографічних викликів та криз для економічного зростання в Україні (В.М. Геєць [3], А. П. Колесніков [12]); оцінка впливу міжнародної міграції на посилення загроз економічній безпеці держави (О. І. Дацко [6], О. А. Малиновська [16]); втрати трудових ресурсів і особливості відтворення населення України в період гібридної війни (О. І. Курило [13], Я. А. Жаліло [22]).

З початку повномасштабного вторгнення вивчення змін у чисельності народонаселення, його динаміці, впливу на ринок праці та багатьох інших аспектів, зумовлених впливом війни, є предметом широких досліджень, які здійснюються в Інституті демографії та проблем якості життя населення НАН України під керівництвом академіка НАН України Е. М. Лібанової, у Національному інституті стратегічних досліджень, інших академічних установах та закладах вищої освіти. У європейських країнах, насамперед тих, що стали головними реципієнтами українських біженців, також ведуться дослідження із зазначеної проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тематика досліджень щодо демографічних наслідків повномасштабного вторгнення досить широка. Значна увага приділяється прогнозуванню змін у чисельності населення, розробці системи заходів щодо повернення українців, що перебувають за кордоном, покращення показників природного руху тощо. Однак, питання впливу цих наслідків на стан економічної безпеки потребують додаткових розробок, що зумовило вибір дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є виявлення впливу змін в демографічній сфері України внаслідок російської агресії на стан економічної безпеки держави.

Реалізація даної мети передбачає вирішення таких завдань: аналіз демографічної ситуації в Україні в умовах повномасштабної війни; оцінка впливу російської агресії на чисельність населення, його структуру та ринок праці; визначення перспективних загроз економічній безпеці України в умовах нестачі трудових ресурсів і можливостей протидії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нормативному рівні поняття «економічна безпека» визначено як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. До складових економічної безпеки віднесені, зокрема, демографічна безпека (стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України) і фінансова безпека (збалансований стан фінансової системи країни, що забезпечує її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів) [17].

Виробнича функція $Q = f(L, K, t, \text{etc.})$, яка у теорії фірми відображає залежність між випуском блага і ресурсами (праця, капітал, «технічний прогрес», інші фактори), необхідними для його виробництва, на макроекономічному рівні трансформується у сукупну виробничу функцію, яка пов'язує валовий національний (або внутрішній) продукт з факторами його виробництва, зокрема, з сукупною робочою силою і загальним капіталом

[21, с. 61]. Зменшення населення в цілому і чисельності робочої сили, як виробничого ресурсу, зокрема, продукує скорочення обсягів національної економіки.

Прояви негативних тенденцій в демографічній сфері України – низькі або від'ємні показники природного руху населення, перевищення смертності над народжуваністю – призвели до скорочення загальної кількості жителів країни за період 1991–2021 років з 52 до 42 мільйонів осіб. За оцінками загальний коефіцієнт народжуваності в Україні в 2021 році становив 9,23 проміле (201 місце в світі). Загальний коефіцієнт смертності дорівнював 13,9 (четверте місце в світі). Сумарний коефіцієнт народжуваності мав значення 1,56 (193 місце в світі). Внаслідок цього в країні спостерігався від'ємний приріст населення – мінус 0,49% (226 місце в світі, з 230 країн і територій) [29].

До початку повномасштабного вторгнення загальні втрати економічно активного населення України внаслідок російської агресії становили 4,0 млн осіб (18,3 % від рівня 2013 року) [22, с. 26]. За даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року населення України складало 41,167 млн осіб.

Повномасштабне вторгнення рф 24 лютого 2022 року кардинально змінило ситуацію на теренах України, порушивши всі складові розвитку країни. Масштабна російсько-українська війна призвела до небаченого з часів Другої світової війни трагічних людських втрат, руйнувань великої кількості українських міст і сіл та середовища життєдіяльності їхніх жителів [15, с. 63].

Повномасштабне вторгнення росії завдало непоправних втрат людському потенціалу України. За оцінками фахівців Інституту демографії та проблем якості життя на початок 2025 року чисельність населення України в межах 1991 року становила 34 млн осіб, а демографічні втрати з початку повномасштабної війни склали приблизно 8 млн осіб [20, с. 1]. Точні дані щодо кількості населення на непідконтрольних Україні територіях залишаються невідомими.

Серед демографічних втрат найболючішими є цифри загиблих українців, – як військових втрат на фронті, так і цивільного населення, що загинуло від злочинних дій росії. Кожен день війни збільшує кількість втрачених життів громадян України.

Чинником, що зумовив основну частку зменшення населення України з часу повно-

масштабного вторгнення, стала масова міграція українців за кордон.

За оцінками Центру економічної стратегії станом на кінець листопада 2024 року за кордоном перебувало 5,2 млн українських біженців, більшість з них – у Німеччині (20%) та Польщі (18%). Сполучені Штати Америки і Канади прийняли менше 10% біженців, основний тягар несуть країни Європи. Більшість біженців виїхали з північних та східних регіонів України [24].

За даними Євростату, станом на 31 грудня 2024 року майже 4,3 мільйона осіб, які виїхали з України внаслідок російської агресії проти України, мали статус тимчасового захисту в ЄС. Країни ЄС, які прийняли найбільшу кількість бенефіціарів тимчасового захисту з України, – Німеччина (1 161 450 осіб; 27,3% від загальної кількості в ЄС), Польща (991 630 осіб; 23,3% від загальної кількості в ЄС) та Чехія (388 625 осіб; 9,1% від загальної кількості в ЄС).

У порівнянні з кінцем листопада 2024 року, загальна кількість осіб під тимчасовим захистом в ЄС на кінець грудня зросла на 25 590 (+0,6%). Найбільше абсолютне зростання кількості бенефіціарів спостерігалось в Німеччині (+8 830; +0,8%), Польщі (+3 705; +0,4%) і Чехії (+3 435; +0,9%). Кількість осіб під тимчасовим захистом зменшилася лише в Данії (-1 995; -5,1%), Італії (-1 310; -0,8%) і Франції (-595; -1,0%) [26].

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 17 квітня 2025 в Європі зафіксовано 6 357 600 біженців з України зафіксували в Європі і 560,200 біженців за її межами. Тобто, загалом у світі зареєстровано 6 917 800 біженців з України [27].

Основну частку біженців (майже половину) складають жінки працездатного віку. Зазначений фактор має для України декілька негативних наслідків. Серед них – порушення статеві структури, збільшення в Україні частки населення похилого віку. До початку війни в Україні було близько 25% населення віком 60 років і старші, тоді як осіб віком до 15 років було всього 15%. Після масового виїзду молоді та працездатних людей за кордон, структура населення ще більше змістилася в бік старшого покоління. Серед українців на території Європейського Союзу 62% – люди працездатного віку, 32% – діти до 18 років. Така зміна демографічної картини призводить до подальшого старіння нації, що вже стало проблемою для соціальних та економічних структур.

Станом на 31 грудня 2024 року громадяни України становили понад 98,3% бенефіціарів тимчасового захисту в ЄС. Дорослі жінки становили майже половину (44,8%) бенефіціарів. Діти становили майже третину (31,9%), тоді як дорослі чоловіки - менше чверті (23,2%) від загальної кількості [26].

Негативні зміни в статеві-віковій структурі населення України є чинником подальшого погіршення показників природного руху населення, зменшення рівня народжуваності, збільшення смертності. Загальний коефіцієнт народжуваності у 2024 році впав до 6 проміле (228 місце в світі), а загальний коефіцієнт смертності збільшився до 18,6 проміле (перше місце в світі) [30].

Чим довше продовжується війна, тим менша частина біженців мають намір повернутися в Україну. Складно не погодитись з оцінками перспектив повернення «воєнних мігрантів» Е. Лібанової, яка вважає, що вони безпосередньо пов'язані з тривалістю гарячої фази війни – що довше вона триває, то, з одного боку, все більшими стають руйнування в Україні, і відповідно все більше родин втрачають можливості мати житло і роботу, а з іншого – все більше мігрантів знаходять роботу за кордоном і загалом адаптуються до нового життя в новому суспільстві [14, с. 7].

Основними факторами, що стримують біженців від повернення є як воєнні, так і економічні чинники: погіршення безпекової ситуації та збереження невизначеності, зруйноване житло, низький рівень життя, складнощі з пошуком роботи в Україні. По закінченні військових дій це ставне чинником, який значно зменшить темпи відбудови, відновлення економіки, тобто стане фактором зниження рівня економічної безпеки держави. Його дія може посилитись у разі масового виїзду чоловіків після скасування воєнного стану.

Деструктивний вплив російсько-української війни на ринок праці проявляється через сукупність негативних характеристик, серед яких Н. А. Азьмук акцентує увагу на скороченні робочих місць, зростанні розриву між попитом і пропозицією, поглибленні наявних та формуванні нових кваліфікаційних, освітніх, гендерних дисбалансів, та унеможливленні повноцінного відтворення робочої сили [1, с. 171].

За оцінками Національного банку України, робоча сила у віці 15-70 років у 2023 році скоротилася більш ніж на чверть порівняно з 2021 роком [10, с. 26].

Дефіцит робочої сили залишатиметься значним на прогнозованому горизонті та обмеж-

уватиме відновлення економіки. Ринок праці залишався стисненим впродовж 2024 року. У другій половині 2024 року рівень участі в робочій силі дещо зріс, як і кількість нових резюме. Українці поверталися до пошуку роботи завдяки подальшому збільшенню зарплат. Кількість мігрантів за кордон упродовж 2024 року зросла на близько 500 тис. осіб, що обмежило пропозицію робочої сили. Мали вплив мобілізаційні процеси [11, с. 20].

Номінальний ВВП України продемонстрував позитивну динаміку у 2023-2024 роках, як і реальний ВВП у цінах попереднього року, однак, це не свідчить про відновлення економіки до рівня 2021 року. За даними Державної служби статистики України валовий внутрішній продукт у середньоквартальних цінах базового 2021 року дорівнював 3 883 262 млн грн у 2022 році (71,24% до рівня 2021 року), 4 098 190 млн грн – у 2023 році (75,18% до рівня 2021 року), 4 217 573 млн грн – у 2024 році (77,37% до рівня 2021 року) [18].

При цьому, розрахунки здійснені за даними офіційної статистики, свідчать, що споживчі витрати на душу населення у 2021 році у цінах 2021 складали 115 163,7 тис. грн (4 766 568 млн грн : 41 389 507 осіб), у 2024 році загальний обсяг споживчих витрат у цінах 2021 року склав 4 230 225,7 млн грн, тобто, за умови збереження пропорції розподілу 2021 року, мав би бути достатнім для 36 732 283 осіб.

Отримані результати за врахування особливостей структури ВВП України за кінцевим використанням за період 2022-2024 років, є свідченням ймовірності тіньового перерозподілу частини валового внутрішнього продукту.

Так, споживчі витрати в структурі ВВП України за кінцевим використанням у 2022 році склали 104,2%; у 2023 році – 105,8%; у 2024 році – 100,3%. При цьому, валове нагромадження в структурі ВВП України за кінцевим використанням у 2022 році склало 12,6%; у 2023 році – 15,1%; у 2024 році – 18,6%. Тобто, протягом вже трьох воєнних років не тільки споживання і нагромадження сумарно перевищили ВВП країни, а навіть споживання перевищило ВВП. Очевидним є порушення макроекономічної рівноваги: $Y = C + S$. $MPC + MPS = 1$. Схильність до споживання визначає величину мультиплікативного ефекту, але, водночас, є функцією ВВП.

Наведені статистичні дані є підтвердження того, що українська економіка виживала за рахунок як фінансової допомоги країн-партнерів, так і зростання боргових зобов'язань. Так,

зокрема, у доходах Державного бюджету України у 2024 гранти від міжнародних партнерів було отримано у сумі 473,9 млрд грн (майже 15,2% у структурі доходів); на внутрішньому ринку за рахунок випуску ОВДП залучено 638,4 млрд грн; на зовнішніх ринках було залучено 1 трлн 900,7 млрд гривень [25].

За три роки повномасштабної війни відбулося зростання зовнішнього державного боргу в 2,4 рази з 47 654,7 млн дол. США (станом на 31.12.2021 року) до 114 877,2 млн дол. США (станом на 31.12.2024 року) [9]. Сукупний державний борг України за період 2022–2024 років зріс з 2 671,8 млрд грн (48,9% до ВВП) до понад 6 980, 9 млрд грн (91,1% до ВВП) [8]. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» (стаття 5) граничний обсяг державного боргу на 31 грудня 2025 року визначено в сумі 8.210.461.327,5 тис. грн та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 406.692.506,2 тис. грн [19].

Зазначимо, що управління державним боргом у період повномасштабної війни здійснюється відповідно до Середньострокової стратегія управління державним боргом на 2021–2024 роки Середньострокової стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки та щорічних Програм управління державним боргом (на 2022 рік, на 2023 рік та на 2024 рік). Станом на квітень 2025 року Програма управління державним боргом на 2025 рік не оприлюднена на офіційному сайті Міністерства фінансів України.

За графіками погашення державного боргу, оприлюдненими Міністерством фінансів, за чинними угодами станом на 01.12.2024 р., річні платежі за державним боргом України, включаючи обслуговування та погашення, були заплановані сумі 1 423,31 млрд грн, у тому числі 831,36 млрд грн – на обслуговування та погашення зовнішнього боргу [2]. З урахуванням даних звіту Рахункової палати про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», згідно яких витрати державного бюджету на погашення й обслуговування державного та гарантованого державою боргу були на 85 млрд грн (9,2%) менше планових, відношення платежів за бюджетними боргами до доходів державного бюджету склало 42,9%.

Прогнозні платежі на 2025 рік складають 1 033,36 млрд грн, у тому числі платежі за зовнішнім державним боргом – 314,58 млрд грн [2]. Відтак, співвідношення планових платежів за бюджетними боргами

до планового обсягу доходів державного бюджету за 2025 рік прогнозовано складає 40,11%.

У 2024 році Україна отримала близько 42 млрд дол. США від міжнародних партнерів у формі кредитів і грантів. Уряд зміг профінансувати значний дефіцит бюджету (близько 24% ВВП без урахування грантів у доходах), а НБУ – підтримувати стійкість валютного ринку та наростити міжнародні резерви до 43.8 млрд дол. США [11]. Зростання боргових зобов'язань є ще одним чинником, що фокусує увагу на валовому внутрішньому продукті, як єдиному джерелі їх остаточного погашення.

Вже сьогодні складний комплекс викликів для економіки держави, зумовлений демографічною ситуацією та її впливом на економіку України, знаходиться в полі зору органів державного управління, отримує певне законодавче забезпечення.

Українське суспільство і держава мають обмежений набір інструментів політики повернення мігрантів і запобігання повторним хвилям виїзду. Важливе місце серед них належить ментальному впливу через різноманітні дії держави, місцевих органів влади, підприємців, зацікавлених у припливі робочої сили, а також впливам з боку громадянського суспільства [14, с. 11].

Серед законодавчих документів важливе місце займає «Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року», спрямована на подолання ключових демографічних викликів, що загострилися через російську агресію. Основні завдання включають підвищення рівня народжуваності, зниження передчасної смертності та забезпечення міграційного приросту. Стратегія враховує необхідність зупинення скорочення населення та створення умов для сталого довгострокового відтворення людського капіталу. Пріоритетами для забезпечення демографічного розвитку стратегії є підтримка сімей, збереження репродуктивного здоров'я, покращення умов праці та підвищення доступності медичних і соціальних послуг. Особлива увага приділяється мінімізації відтоку українців за кордон, підтримці внутрішньо переміщених осіб та створенню стимулів для повернення мігрантів [23].

Однак, значна кількість питань, що стосуються забезпечення економічної безпеки держави в контексті подолання демографічних викликів потребують окремого додаткового опрацювання. Серед них, зокрема: визначення реального потенціалу трудових ресур-

сів у повоєнній Україні; оптимізація структури зайнятості у відповідності з потребами забезпечення потреб пріоритетних галузей виробництва та об'єктів критичної інфраструктури; забезпечення фахової підготовки/перекваліфікації зайнятих на ринку праці у відповідності з потребами економіки; адаптація структури підготовки спеціалістів найбільш затребуваних спеціальностей у закладах вищої освіти; розробка і впровадження системи залучення іноземних висококваліфікованих фахівців; опрацювання механізму працевлаштування іноземних мігрантів.

Досвід Федеративної Республіки Німеччини щодо міграційних процесів в основному є позитивним. У 2022 році в Німеччині проживало близько 14 мільйонів іммігрантів (приблизно шоста частину населення країни). Успішна інтеграція на ринку праці 11 мільйонів іммігрантів працездатного віку в Німеччині – важливий елемент стратегії країни, спрямованої на подолання дефіциту робочої сили. Рівень зайнятості іммігрантів значно вищий, ніж у більшості інших країн ЄС, і становить 70% внаслідок значних інвестицій в інтеграцію [28].

Однак, проблематика залучення іноземних мігрантів для відновлення України, має стати предметом широких наукових пошуків, у тому числі і з урахуванням неоднозначного суспільного сприйняття.

Висновки. Результати нашого дослідження впливу російської агресії на демографічну ситуацію в Україні та його наслідків для стану економічної безпеки країни засвідчують, що Україна зазнала значних втрат населення, а ситуація в демографічній сфері

значно погіршилась. У структурі втрат населення можна виділити такі складові як безповоротні втрати внаслідок загибелі військових та цивільних осіб внаслідок бойових дій та терористичних атак; втрати внаслідок міграції населення за кордон; втрати, внаслідок погіршення показників природного руху населення (зменшення народжуваності, збільшення смертності).

Основними причинами погіршення показників природного руху населення є порушення балансу у статевій структурі населення внаслідок міграційних процесів, збільшення частки населення похилого віку, погіршення економічної ситуації та падіння життєвого рівня населення. Значним викликом для ситуації в демографічній сфері є перспектива неповернення громадян України з-за кордону після завершення війни та можливі додаткові потоки мігрантів, насамперед чоловіків.

Негативні процеси у демографічній сфері становлять значну загрозу національній безпеці України в цілому, та економічній безпеці країни, зокрема. Основними загрозами економічній безпеці, зумовленими вищезазначеними причинами є зменшення людського потенціалу країни, зростання дефіциту трудових ресурсів, потрібних для відбудови країни, дисбалансу на ринку праці, погіршення конкурентних позицій України у світовій економіці, зниження темпів економічного зростання.

Подолання загроз і ризиків в демографічній сфері для забезпечення належного рівня економічної безпеки держави потребує системного вирішення на усіх рівнях державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 171–179. URL: <http://www.venu-journal.org/download/2022/1/22-Azmuk.pdf> (дата звернення: 23.04.2025).
2. Боргові платежі та прогнози. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi> (дата звернення: 28.04.2025 р.).
3. Геєць В. М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні // *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1. С. 3–24. URL: <https://dse.org.ua/arhive/15/1.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
4. Гладун О. М., Рудницький О. П. Статистика населення в Україні в 1920-1930-ті роки // *Демографія та соціальна економіка*. 2009. 2 (12). С. 48–57. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38338711.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
5. Гречко Т. К., Лісовський С. А., Романюк С. А., Руденко Л. Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : [навч. посіб.] Херсон : Грін Д.С., 2015. 264 с.
6. Дацко О. І. Вплив міжнародної міграції на посилення загроз економічній безпеці держави // *Проблеми зовнішньої міграції України та інших пострадянських держав: матеріали засідання круглого столу*. Львів : Сполом, 2014. С. 25–29. URL: <https://aprostir.org.ua/wp-content/uploads/Збірник-доповідей-круглого-столу.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).

7. Демографія штучно викликаної людської катастрофи: масовий голод 1932-1933 рр. в Україні. Рудницький О.П., Левчук Н.М., Воловина О. та інші // *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3 (25). С. 43–63. URL: <https://dse.org.ua/arhive/25/3.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
8. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 28.04.2025 р.).
9. Зовнішній державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/> (дата звернення: 28.04.2025 р.).
10. Інфляційний звіт Національного банку України. Квітень 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsyniy-zvit-kviten-2024-roku> (дата звернення: 22.04.2025).
11. Інфляційний звіт Національного банку України. Січень 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q1.pdf?v=13 (дата звернення: 22.04.2025).
12. Колесніков А. П. Тенденції демографічної кризи як загроза економічній безпеці України // *Інноваційна економіка*. 2015. № 3. С. 176–180.
13. Курило І. О. Особливості відтворення населення в Україні напередодні широкомасштабного російського вторгнення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 2 (42). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1633/1570> (дата звернення: 24.04.2025).
14. Лібанова Е. М. «Воєнна міграція» з України: проблеми та перспективи розвитку. *Український географічний журнал*. 2024. № 4. С. 3–11. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/sites/default/files/UGJ_2024_4_1_1_Libanova_1.pdf (дата звернення: 23.04.2025).
15. Лісовський С. А. Збалансованість розвитку міст і регіонів України: довоєнний вимір та орієнтири післявоєнної відбудови (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 08.01.2025). *Вісник НАН України*. 2025. № 3. С. 61–66. URL: <https://doi.org/10.15407/vsn2025.03.061> (дата звернення: 23.04.2025).
16. Малиновська О.А. Сучасний розвиток міграційної політики ЄС та міграційні перспективи України // *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 2 (44). С. 92–109. URL: <https://dse.org.ua/arhive/44/6.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
17. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України затверджені Наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
18. Національні рахунки (ВВП). ВВП у постійних цінах (2010–2024). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_post_u.htm (дата звернення: 22.04.2025).
19. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України : від 19.11.2024 р. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
20. Скільки людей втратила Україна через війну росії. URL: <https://tsn.ua/exclusive/skilky-liudey-vtratyla-ukrayina-cherez-viynu-rosiyi-demohraf-osheleshyv-tsyfroiu-2813489.html> (дата звернення: 23.04.2025).
21. Словник сучасної економіки МАКМІЛАНА / Пер. з англ. Київ : «АртЕк». 2000. 640 с.
22. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України : Аналітична доповідь / Жаліло Я. А. та ін. Київ: НІСД, 2022. 67 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/analytrep_05_2022.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
23. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року, схвалена розпорядженням КМУ від 30.09.2024 р. № 922 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2025).
24. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 23.04.2025).
25. Уряд схвалив звіт про виконання Державного бюджету на 2024 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_zvit_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_na_2024_rik_vidatki_na_oboronu_ta_bezpeku_stanovili_297_trln_griven-5097 (дата звернення: 25.04.2025 р.).
26. 4.3 million under temporary protection in December 2024 URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250210-1> (дата звернення: 23.04.2025).
27. Situation Ukraine Refugee Situation – Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 29.04.2025).
28. State of immigrant integration.Germany. OECD. 2024. Available at: [https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/migration/Sii2024--Germany%20\(ENG\)%20%E2%80%93%20v6%20\(FINAL%20with%20bookmarks\).pdf](https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/migration/Sii2024--Germany%20(ENG)%20%E2%80%93%20v6%20(FINAL%20with%20bookmarks).pdf) (дата звернення: 27.04.2025).
29. The World Factbook 2021, CIA. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2021/countries/ukraine/> (дата звернення: 27.04.2025).

30. The World Factbook 2024, CIA. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2024/countries/ukraine/> (дата звернення: 27.04.2025).

REFERENCES:

1. Az'muk N. A. Transformatsiya rynku pratsi v umovakh viyny: vyklyky ta stratehiyi vidtvorennya robochoyi syly. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*. 2022. № 1. S. 171–179. [Azmuk N. A. Transformation of the labour market in the conditions of war: challenges and strategies of labour force reproduction. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*. 2022. № 1. P. 171–179]. Available at: <http://www.venu-journal.org/download/2022/1/22-Azmuk.pdf> (date of access: 23.04.2025).
2. Borhovi platezhi ta prohnozy. [Debt payments and forecasts]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi> (date of access: 28.04.2025).
3. Heyets' V. M. Naslidky demohrafichnykh vyklykiv dlya ekonomichnoho zrostannya v Ukraini // *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 2011. № 1. S. 3–24. [Geets V.M. Consequences of demographic challenges for economic growth in Ukraine // *Demography and Social Economy*. 2011. № 1. P. 3–24]. Available at: <https://dse.org.ua/arhive/15/1.pdf> (date of access: 24.04.2025).
4. Hladun O. M., Rudnyts'kyi O. P. Statystyka naselennya v Ukraini v 1920–1930-ti roky // *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 2009. 2 (12). S. 48–57. [Gladun O. M., Rudnytskyi O. P. Population statistics in Ukraine in the 1920s and 1930s // *Demography and Social Economy*. 2009. 2 (12). P. 48–57]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/38338711.pdf> (date of access: 24.04.2025).
5. Grechko T. K., Lisovs'kyi S. A., Romanyuk S. A., Rudenko L. H. Publichne upravlinnya v zabezpechenni staloho (zbalansovanoho) rozvytku : [navch. posib.]. Kherson : Hryn D. S., 2015. 264 s. [Grechko T. K., Lisovsky S. A., Romaniuk S. A., Rudenko L.G. Public administration in ensuring sustainable (balanced) development: [textbook]. Kherson: Hryn D.S., 2015. 264 p.].
6. Datsko O. I. Vplyv mizhnarodnoyi mihratsiyi na posylennya zahroz ekonomichniy bezpetsi derzhavy // *Problemy zovnishn'oyi mihratsiyi Ukrayiny ta inshykh postradyans'kykh derzhav: materialy zasidannya kruhloho stolu*. L'viv : Spolom, 2014. S. 25–29. [Datsko O.I. Influence of international migration on the increase of threats to the economic security of the state // *Problems of external migration of Ukraine and other post-Soviet states: materials of the round table meeting*. Lviv: Spolom, 2014. P. 25–29]. Available at: <https://apostir.org.ua/wp-content/uploads/Збірник-доповідей-круглого-столу.pdf> (date of access: 24.04.2025).
7. Demohrafiya shtuchno vyklykanoyi lyuds'koyi katastrofy: masovyy holod 1932-1933 rr. v Ukraini. Rudnyts'kyi O. P., Levchuk N. M., Volovyna O. ta inshi // *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 2015. № 3 (25). S. 43–63. [Demography of an artificially caused human catastrophe: the mass famine of 1932-1933 in Ukraine. Rudnytskyi O. P., Levchuk N. M., Volovyna O. and others // *Demography and Social Economy*. 2015. № 3 (25). P. 43–63]. Available at: <https://dse.org.ua/arhive/25/3.pdf> (date of access: 24.04.2025).
8. Derzhavnyy borh Ukrayiny. [Public debt of Ukraine]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi> (date of access: 28.04.2025).
9. Zovnishniy derzhavnyy borh Ukrayiny. [External public debt of Ukraine]. Available at: (date of access: 28.04.2025).
10. Inflyatsiynyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny. Kviten' 2024. [Inflation report of the National Bank of Ukraine. April 2024]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-kviten-2024-roku> (date of access: 22.04.2025).
11. Inflyatsiynyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny. Sichen' 2025. [Inflation report of the National Bank of Ukraine. January 2025]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q1.pdf?v=13 (date of access: 22.04.2025).
12. Kolesnikov A. P. Tendentsiyi demohrafichnoyi kryzy yak zahroza ekonomichniy bezpetsi Ukrayiny // *Innovatsiyna ekonomika*. 2015. № 3. S. 176–180. [Kolesnikov A.P. Demographic crisis trends as a threat to the economic security of Ukraine // *Innovative economy*. 2015. № 3. P. 176–180].
13. Kurylo I. O. Osoblyvosti vidtvorennya naselennya v Ukraini naperedodni shyrokomasshtabnoho rosiys'koho vtorhennya. *Ekonomika ta suspil'stvo*. 2022. Vyp. 2(42). Kurylo I. O. Features of population reproduction in Ukraine on the eve of a large-scale russian invasion. *Economy and society*. 2022. Issue 2 (42)]. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1633/1570> (date of access: 24.04.2025).
14. Libanova E. M. «Voyenna mihratsiya» z Ukrayiny: problemy ta perspektivy rozvytku. *Ukrayins'kyi heohrafichnyy zhurnal*. 2024. № 4. S. 3–11. [Libanova E. M. «War migration» from Ukraine: problems and development prospects. *Ukrainian Geographical Journal*. 2024. No. 4. P. 3–11]. Available at: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/sites/default/files/UGJ_2024_4_1_1_Libanova_1.pdf (date of access: 23.04.2025).

14. Lisovs'kyy S. A. Zbalansovanist rozvytku mist i rehioniv Ukrayiny: dovoyennyi vymir ta oriyentyry pislyavoy-ennoyi vidbudovy (stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydiyi NAN Ukrayiny 08.01.2025). *Visnyk NAN Ukrayiny*. 2025. № 3. S. 61–66. [Lisovskiy S. A. Balance of development of cities and regions of Ukraine: pre-war dimension and guidelines for post-war reconstruction (transcript of the report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine on 08.01.2025). *Bulletin of the NAS of Ukraine*. 2025. № 3. P. 61–66]. Available at: <https://doi.org/10.15407/visn2025.03.061> (date of access: 23.04.2025).
15. Malynovs'ka O. A. Suchasnyy rozvytok mihratsiynoyi polityky YES ta mihratsiyni perspektyvy Ukrayiny // *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 2021. № 2 (44). S. 92–109. [Malynovska O. A. Modern development of the EU migration policy and migration prospects of Ukraine // *Demography and Social Economy*. 2021. № 2 (44). P. 92–109]. Available at: <https://dse.org.ua/arhiv/44/6.pdf> (date of access: 24.04.2025).
16. Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny zatverdzeni Nakazom Minekonomrozvytku Ukrayiny vid 29.10.2013 r. № 1277. [The Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine were approved by the Order of the Ministry of Economic Development of Ukraine No. 1277 dated 29.10.2013]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (date of access: 22.04.2025).
17. Natsional'ni rakhunky (VVP). VVP u postiynykh tsinakh (2010–2024). [National accounts (GDP). GDP at constant prices (2010–2024)]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_post_u.htm (date of access: 22.04.2025).
18. Pro Derzhavnyy byudzheth Ukrayiny na 2025 rik : Zakon Ukrayiny : vid 19.11.2024 r. № 4059-IX. [On the State Budget of Ukraine for 2025: Law of Ukraine of 19.11.2024 y. No. 4059-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (date of access: 22.04.2025).
19. Skil'ky lyudey vtratyla Ukrayina cherez viynu rosiyi. [How many people did Ukraine lose because of russia's war]. Available at: <https://tsn.ua/exclusive/skilky-lyudey-vtratyla-ukrayina-cherez-viynu-rosiyi-demohraf-osheleshyv-tsyfroi-2813489.html> (date of access: 23.04.2025).
20. Slovyk suchasnoyi ekonomiky MAKMILANA / Per. z anhli. Kyiv : «ArtEk». 2000. 640 s. [Macmillan's Dictionary of Modern Economics / Translated from English. 2000. 640 p.].
21. Stratehichna tsina rosiys'koyi ahresiyi dlya ekonomiky Ukrayiny : Analychna dopovid' / Zhalilo YA. A. ta in. Kyiv: NISD, 2022. 67 s. [The Strategic Cost of russian Aggression for the Ukrainian Economy: Analytical Report / Zhalilo Y. A. et al. Kyiv: NISS, 2022. 67 p.]. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/analytrep_05_2022.pdf (date of access: 24.04.2025).
22. Stratehiya demohrafichnoho rozvytku Ukrayiny na period do 2040 roku, skhvalena rozporyadzhenniam KМУ vid 30.09.2024 r. № 922-r. [Strategy of Demographic Development of Ukraine for the Period Until 2040, approved by the Resolution of the CMU dated September 30, 2024 No. 922-p.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (date of access: 25.04.2025).
23. Ukrayins'ki bizhentsi pislya tr'okh rokiv za kordonom. Chetverta khvylya doslidzhennya. [Ukrainian refugees after three years abroad. The fourth wave of the study]. Available at: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (date of access: 23.04.2025).
24. Uryad skhvalyv zvit pro vykonannya Derzhavnogo byudzhetu na 2024 rik. [The Government approved the report on the implementation of the State Budget for 2024]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_zvit_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_na_2024_rik_vidatki_na_oboronu_ta_bezpeku_stanovili_297_trln_griven-5097 (date of access: 25.04.2025).
25. 4.3 million under temporary protection in December 2024. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250210-1> (date of access: 23.04.2025).
26. Situation Ukraine Refugee Situation – Operational Data Portal. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (date of access: 29.04.2025).
27. State of immigrant integration.Germany. OECD. 2024. Available at: [https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/migration/Sii2024--Germany%20\(ENG\)%20%E2%80%9320v6%20\(FINAL%20with%20bookmarks\).pdf](https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/migration/Sii2024--Germany%20(ENG)%20%E2%80%9320v6%20(FINAL%20with%20bookmarks).pdf) (date of access: 27.04.2025).
28. The World Factbook Ukraine 2021, CIA. Available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2021/countries/ukraine/> (date of access: 27.04.2025).
29. The World Factbook 2024, CIA. Available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2024/countries/ukraine/> (date of access: 27.04.2025).